

Gábrity Molnár Irén¹:

A REGIONÁLIS IDENTITÁS ÉS AZ EURÓPA-ORIENTÁLTSAĞ ÖSSZEFÜGGÉSEI A VAJDASÁGBAN – GENERÁCIÓK A TÁJTUDATRÓL ÉS AZ EURÓPAI UNIÓRÓL

BEVEZETŐ

A Vajdaságban elvégzett, időszerű szociológiai identitáskutatások áttekintése során, több kérdés merült föl bennem:

- 1.) A vajdasági magyarok között ismert erős regionális tudat, vajon akadályozza-e az európai identitásukat? Melyek a tájtudat időszerű komponensei a térségben?
- 2.) A régióban élő ifjú nemzedék ragaszkodását a szülőföldről (a régióhoz), fokozatosan felváltja-e az Európa-orientáltság? Milyen jövőkép alakul ki a vajdasági magyar fiatalokban Szerbia EU csatlakozásának közeledésével?

A kérdésekre nem tudtunk egyértelmű választ adni, de bizonyos minősítéseket és becsléseket már igen. Abból a hipotézisből indultunk ki, hogy az Európai-orientáltság indikátorai között elsősorban az önmeghatározó tájtudat, valamint a migrációs hajlam/szándék mond legtöbbet a vajdaságiak magatartásáról e téren. A felnőtt magyar lakosság megkérdezése során többször talákoztunk olyan kutatási eredményekkel, melyekben kifejezetten vajdasági magyarnak vallották magukat, de emellett Európa-pártinak is, miközben a Szerb és a Magyar állam felé nagyfokú távolságtartás mutatkozik! Leegyszerűsítve: az erős regionális tájtudat a szülőhelyhez (Vajdaság) való ragaszkodást jelenti, de ugyanakkor az ifjúság jövőképében benne van az elégedetlenség és a migrációs vágy. (esélyt adó térségmegélés, megélhetőségi tervek).

Az európai csatlakozást nem csak a politikusoknak, de a tömegeknek is fel kellene vállalniuk. Ez nem könnyű dolog, ha figyelembe vesszük, hogy a balkáni zűrzavarban és a nehezen demokratizálódó társadalmi légkörben, a szerbiai lakosság jelentős része elvesztette társadalmi szerepvállalásának motiváltságát, ki akar maradni a változások forgatagából. A szakemberek szerint un. „balkáni fatalizmus” szindrómája uralja őket, mint a tehetetlenség, a passzivitás, vagy az apátia. A lakosság nagy részének elege van a háborúból, az erőszakból, a bizonytalanságból, sőt a politikából is. Eluralkodtak azok az érzések, amelyek egy válságos társadalomban dominálnak:

¹ A szerző az Újvidéki Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar és a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar tanára, az MTA köztestületi tagja, a Magyarságtudományos Társaság elnöke és a Regionális Tudományi Társaság alelnöke, Szabadka; irengm@tippnet.rs

az aggodalom, a félelem, a tehetetlenség, és a düh. Ennek következtében, az Unió csatlakozás előnyeivel szemben az emberek bizalmatlanná váltak.

1. A TÉRSÉG TÁJALAKÍTÓ ELEMEIRŐL

A térség materiális feltételeinek alapos elemzése nélkül, a továbbiakban bemutatjuk a terület állapotát befolyásoló előzményeket. A Titói korszak viszonylag kedvező, vagy inkább fejleszthető állapotokat biztosított a régiónak. A Jugoszlávia/Szerbia gazdaságát a kilencvenes években zajló háborúk viszont teljesen szétzilálták, talpra állítása a becslések szerint is legalább két évtizedet igényel. A balkáni háború alatt Jugoszlávia ENSZ-tagságát felfüggesztették, majd 1992 közepétől gazdasági szankciókat vezettek be. A Daytoni egyezmény² feltételeinek teljesítését követően 1995-től enyhítették a szankciókat. 1998 tavaszától, az ismert koszovói események eredményeként ismét a legszigorúbb gazdasági büntetőintézkedések érvényesültek Szerbiában, amit a NATO bombázásai³ által okozott károk tetőztek. Ezek után az ország ipari termelése visszaesett az 1990-ben elért szint 40%-ára, a hiperinfláció miatt összeomlott a pénzügyi rendszer. Az egyre zsugorodó vállalati és lakossági tartalékok fedezték a fokozatosan növekvő kereskedelmi hiányt. Az ország majdnem 1 milliónyi munkanélkülit próbált eltartani. A feketegazdaság részesedése a gazdasági folyamatokban megközelítette a 40–45%-ot. Milošević bukásával (2000) a JSZK előtt újra lehetővé vált, hogy a társadalmi-gazdasági reformok által a közeljövőben ismételten tagja legyen azoknak a nemzetközi, pénzügyi szervezeteknek, amelyekből a '90-es években kizárták, sőt az időszerű demokratizálódó hatalom jóvoltából majd egyszer az Európai Uniónak is⁴.

Figyelembe véve az általános, szerbiai gazdasági szempontokat, a magyarlakta vajdasági területek (Szabadka, Magyarkanizsa, Zenta) fejlettsége megalapozott, hi-

² Az amerikai Dayton város közelében, 1995. november 21-én Alija Izetbegovic bosnyák, Franjo Tudjman horvát és Slobodan Milosevic szerb államfők írták alá a délszláv háborúnak véget vető boszniai békeegyezményt.

³ Az észak-atlanti szövetség 1999. március 24-én este nyolc órakor mérte az első légi csapást Szerbia-Montenegróra. Az albánok üldözése miatti, elrettentő bombázássorozat még 77 napon át tartott. A 2300 légi csapástól országszerte 148 lakóház, 62 híd, 300 iskola, kórház, közigazgatási épület, és 176 műemlék semmisült meg, mintegy ezer katona és rendőr, valamint 2500 polgári személy esett áldozatul, a sebesültek száma pedig 12 500 körül volt. Elpusztult az ország villamos kapacitásának egyharmada, súlyos károkat szenvedett az olajfinomító, és durva becslések szerint 30 milliárd dollár kár érte a gazdaságot. A mai napig mintegy 30 ezer, szegényített uránt tartalmazó lövedék van szétszóródva az országban.

⁴ Az ország bel- és külföldi tőkehiánytól szenved, mivel egyes becslések szerint a gazdaság egészséges dinamizmusának beindításához 20–22 milliárd USD azonnali tökére lenne szükség, továbbá fontos feltétel lenne normalizált viszonyok kialakítása a szomszédos országokkal, elsősorban a volt jugoszláv köztársaságokkal. Ez a folyamat elindult ugyan, de a belső politikai viszonyok (Koszovó státusa, a hágai nemzetközi törvényszékkel való nem teljes együttműködés) miatt igencsak lassan halad.

szen községei gazdaságilag életképesek.⁵ Marginalizálódás figyelhető meg az északi határregió két településén, Csókán és Adán, mivel itt a legtöbb mutató alatta van a vajdasági átlagnak. Az összes többi magyarlakta község meghaladja a tartományi átlagot, vagy legalább is ezen a szinten mozog. Némely község, az egy főre eső nemzeti jövedelem alapján, mint Szabadka, Magyarkanizsa, vagy Törökkanizsa az élen járnak. A foglalkoztatottság esetében ez már nem mondható el, mert Szabadka és Zombor kivételével, a többi település a vajdasági átlagadatoktól lemarad (főként Csóka). Az utak állapota Szabadka és Ada környékén a legrosszabb, míg az orvosi ellátásban a legtöbb hiányosság Csókán, Adán és Magyarkanizsán mutatható ki.⁶

Kiindulásunk alapja, hogy a tájidentitás kialakulására hatással vannak a materiális és immateriális elemek,⁷ hiszen a társadalmi-gazdasági tevékenységeknek tájalkító szerepük van, akkor feltételezzük, hogy a vajdasági lakosság Európa-orientáltsága is sokban függ ezektől a tényezőktől. A jelen tanulmányban a vajdasági magyar (felnőttek és külön a fiatalok) lakosság kapcsán keresünk összefüggést a materiális tényezők által nyújtott életfeltételek, a jövőkép, a regionális tudat kialakulásában, valamint az Európai Unió csatlakozás lehetőségében. Azok az indikátorok, amelyek segítségével szemléltetjük az életteret, vagyis a tájhasználatot, a következők: a tájtudat komponenseinek elemzése, a társadalmi mobilitás lehetőségei (munka, továbbtanulás, migráció).

2. A TÁJTUDAT ELEMEI VAJDASÁGBAN

A tájidentitás jellemzője, hogy mérhető a térben tapasztalható mozgás és az útvonalak használata (napi, heti, havi, évi gyakoriságban). Ezt a jelenséget mutatják, a lakóhelyi kötődések szubjektív megítélése, utazási szokások, napi ingások gyakorisága és céliránya. A Kárpát-Panel kutatás⁸ bizonyította, hogy a vajdasági

⁵ Vajdaság természetföldrajzilag a tradicionális alföldi gazdálkodás térségébe tartozik. Szerbia iparilag legfejlettebb része. Elsősorban a mezőgazdaság, az élelmiszer-, a fém- és vegyipara, továbbá az építő- és a textilipara jelentős. A tartomány területén 1,78 millió hektár kitűnő minőségű termőföld van. A jó minőségű föld a mezőgazdaságban és az élelmiszer-feldolgozóiparban dolgozóknak ad lehetőségeket.

⁶ Lásd: Takács Zoltán tanulmányát a Kistérségek élettereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek című kötetben, 2006.

⁷ Lásd: Gábrity Molnár Irén: *Tájidentitásunk a materiális és immateriális tényezők ölézésében*, a Magyarságkutató Tudományos Társaság Regionális erőnlét kiadványában (2008). 9-72 oldalak

⁸ Lásd a Gyorsjelentés 126. oldalán. A Kárpát-Panel 2007 kutatás szereplői: MTA Etnikai és Kisebbségkutató Intézet (Magyarország, főpályázó), Max Weber Társadalomkutató Alapítvány (Erdély-Románia), Fórum Kisebbségkutató Intézet (Felvidék-Szlovákia), LIMES Társadalomkutató Műhely (Kárpátalja-Ukrajna), Magyarságkutató Tudományos Társaság (Vajdaság-Szerbia). A kutatás célja az identitás-felmérés és időszerű magatartásvizsgálat volt. Módszertana egyszerű véletlen mintavétel mechanikus kivá-

magyarok életvitelük szempontjából lakóhelyi kötődésüket tekintve 55%-ban a térséghez kötődnek, míg 42%-ban inkább a településhez. 20% érzi magát vajdasági polgárnak, míg 11% egy bizonyos kistérséghez kötődik. A szórványban élők 16%-a szórványként nevezte meg kistérségét, míg a többnyire magyarok lakta térségek csupán 8%-a nyilatkozott úgy, hogy a tömbben élő magyarsághoz tartozik. A településhez való kötődés szintén jelentős: 29%-uk kifejezetten falusi magyarnak, 13%-uk pedig városinak tartja magát. A vajdasági magyarok életvitelük szerint csak 3%-ban kötik magukat Szerbia polgáraihoz.

1. táblázat: Regionális tudatformák a vajdasági magyaroknál

Térséghez tartozás önbesorolása		1 – egyáltalán nem	2	3 – közepesen	4	5 - nagyon erősen	Összes válaszadó
Térség neve	Vajdaság	9	30	112	246	985	1382
	A település, ahol születtem	56	57	158	208	885	1364
	A kistérség, ahol élek	32	39	170	299	831	1371
	Európa	273	164	323	249	351	1360
	Szerbia	348	292	380	173	163	1356
	Kelet-közép Európa	420	222	402	187	116	1347
	Magyarország	665	242	249	101	98	1355

Viszonylag negatív a viszonyulásuk Magyarországhoz, Kelet-Közép Európához és Szerbiához. A konkrétan megélt tájtudat láthatóan nem fejezi ki azokat az elképzeléseket, kitörési pontnak vélt reményeket, amelyet a térség magyarsága az Európai Unióhoz köt. Az Európához való tartozást a válaszadók „csak” a közepes, 3,18 átlagjeggyel osztályozták (1-5 terjedő skálán). Összesen hatszázan osztályoztak négyessel, vagy ötössel (nagyon erős kötődés), ez pedig a minta 44%-a.

Az egyes térségek iránti ragaszkodás átlagértékei a következő táblázat láthatók:

2. táblázat: Regionális tudatszint átlaga egyes térségek esetében

Sorszám	Az egyes térségekhez tartozó válaszok középértéke	Átlag*
1.	Vajdasághoz tartozónak érzem magam	4,57
2.	A kistérséghez tartozónak érzem magam, ahol élek	4,36
3.	A településhez tartozónak érzem magam, ahol születtem	4,33
4.	Európához tartozónak érzem magam	3,18
5.	Szerbiához tartozónak érzem magam	2,64
6.	Kelet-közép Európához tartozónak érzem magam	2,52
7.	Magyarországhoz tartozónak érzem magam	2,06

lasztásának technikája, a mintavételi lépcsők szerint pedig a régió, körzetek, azon belül a magyarok lakta községek, települések. Vajdaságban a 380 fős lekérdezést, 17 községben végeztünk el, ami 26 települést ölelt fel Bácska és Bánát térségben.

* (Footnotes) 1 Ahol az 1 – egyáltalán nem; 5 – nagyon erősen

A vajdasági magyaroknak feltűnően erős a kötődésük a Vajdasághoz. Nagy valószínűséggel ez a tartomány az a térség, amelyhez az ott élő magyarok történelmileg és életvitelszerűen is tartoznak. Utána a kistérségek következnek, a szülőhely és az élethely szempontjából. A felnőtt magyar lakosság Magyarországhoz való tartozása a legkevésbé szoros, de a kelet-közép európai tudatuk is hivatkozhatóan gyenge. Az anyaországtól való távolságtartást, (2007-es felmérés szerint) feltételezhetően, a ket-tős állampolgárság kérésének a sikertelensége okozhatta (2004. évi eredménytelen szavazás Magyarországon, a magukat magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon élő, nem magyar állampolgárok kedvezményes honosítását lehetővé tévő törvény megalkotását elrendelő kérdés kapcsán). Ugyanakkor, nem meglepő, hogy a régi Jugoszlávia szétesése után, valamint Szerbia bizonytalan államisága miatt, a válaszadók „eltávolodásához” vezetett az anyaországgal szemben.

Vajdaság Szerbia legészakabbra fekvő tartománya, ha ezt vesszük figyelembe, direkt határos az Európai Unióval, így logikusnak tűnik, hogy Európa kapujában a lakosság elvárásai elsősorban az Európai Unió csatlakozás felé hajlanak. Egy 2004-ben elvégzett kérdőíves jelenségvizsgálatból kitűnik,⁹ hogy különböző aggodalmak domináltak a magyar lakosság körében.

3. táblázat:

<i>A társadalommal kapcsolatban mi aggasztja Önt leginkább?</i>	Válaszadók száma	%
A világtól való lemaradásunk	1 322	32,0
A gazdasági reformok lassúsága	1 237	30,0
Vajdaság autonómiájának elérése	915	22,2
A Nyugat állandó zsarolása	199	4,8
Szerbia jövője	190	4,6
Egyéb	130	3,2
Szerbia-Montenegró Államközösség jövője	108	2,6
Összes válaszoló	4 101	99,4
Nincs válasz	24	0,6
Megkérdezettek száma	4 125	100,0

Három problémakör aggasztotta tehát a vajdasági magyarlakta községek választópolgárait:¹⁰

- Elsősorban lemaradás a világtól és Európától
- Másodsorban a gazdasági reformokban való lemaradás
- Harmadsorban Vajdaság autonómiájának az elvesztése

⁹ A szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság és a Vajdasági Ifjúsági Fórum szervezésében 2004 márciusában végzett véleménykutatás, nyolc vajdasági magyarlakta község felnőtt lakosságának körében (a téma: elégedettségi szint a reformtörekvések ütemével – 4125 kitöltött kérdőív).

¹⁰ Közérzeti barangoló, Szerk.: Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa, Magyarságkutató Tudományos Társaság, MTT könyvtár 5, Szabadka, 2005. 13-36 oldalak.

Megjegyzem, hogy Szerbia, vagy az akkori államközösség jövője, vagy Nyugat zsarolása a Hági törvényszék előtt a vádlottak kiadása kapcsán, nem érdekelte a magyarokat.

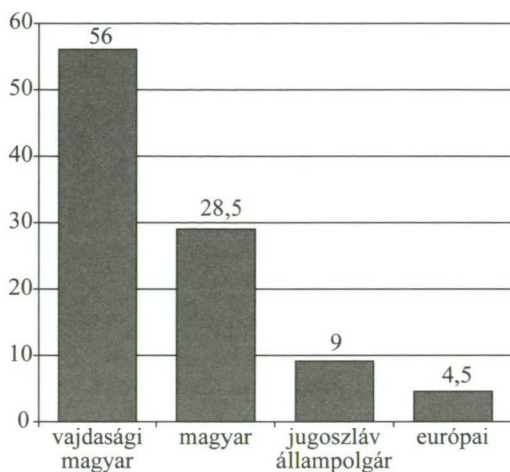
A szerbiai közérzetvizsgálatokból publikált adatok¹¹ alapján, többek között megállapítottuk, hogy a lakosság kulturális szintjének, a történelmi múltnak, a nemzettudatnak és a regionális tudatkülönbségeknek köszönhetően, az egyes országrészek lakossága más-más magatartással fogadta az Európai Unió csatlakozás folyamatában jelentkező változásokat. Az Európa felé vezető úton nem minden társadalmi csoport siet egyforma lelkesedéssel; sőt a szerbiai reformtörekvések üteméről, és az Európai Unió csatlakozásáról az egyes társadalmi közegek véleménye különbözik.

A felnőtt lakosság egészéhez igyekszünk viszonyítani a *fiatalok (15-29 évesek)* véleményét. Megfigyeltük egy korábbi ifjúságkutatási (Mozaik-2001)¹² eredményeinkben a vajdasági magyar fiatalok önbesorolását, ahol az identitáskérdésekre a következő válaszokat adták: elsődleges identitásként legtöbbször a vajdasági magyart választották (56%), majd a magyarságot (28,5%). Elsődleges identitásként 2001-ben még az akkori jugoszláv állampolgárság, de az európaiság is ritka volt a válaszokban. Nem csoda, hogy a fiatalok közvetlenül Milošević leváltása után, sőt a vízumkényszer mellett, nem remélhették a gyors közeledést Európához.

¹¹ Lásd az EU csatlakozást koordináló belgrádi iroda adatait: ЕВРОПСКА ОРИЈЕНТАЦИЈА ГРАЂАНА СРБИЈЕ, Представљање резултата истраживања јавног мњења 2006. www.seio.sr.gov.yu (10. 11. 2007)

¹² Lásd a Mozaik 2001, Gyorsjelentés, Magyar fiatalok a Kárpát-medencében kötetet (240-288 oldalak); A vajdasági minta a magyar fiatal lakosság életkora, neme és iskolai végzettsége szerint, valamint lakhelye (regionális, települési) szerint reprezentatív volt. A kérdőívzés eredményeként 1526 (1017 magyar és 509 szláv) személy kérdőív adatai kerültek a véletlenszerű mintába. A vajdasági magyarok adatainak elemzése képezte a kutatás fő célját, míg a nem-magyar (főleg szláv) csoport tagjai kiegészítő (összehasonlításra alkalmas) mintát alkottak.

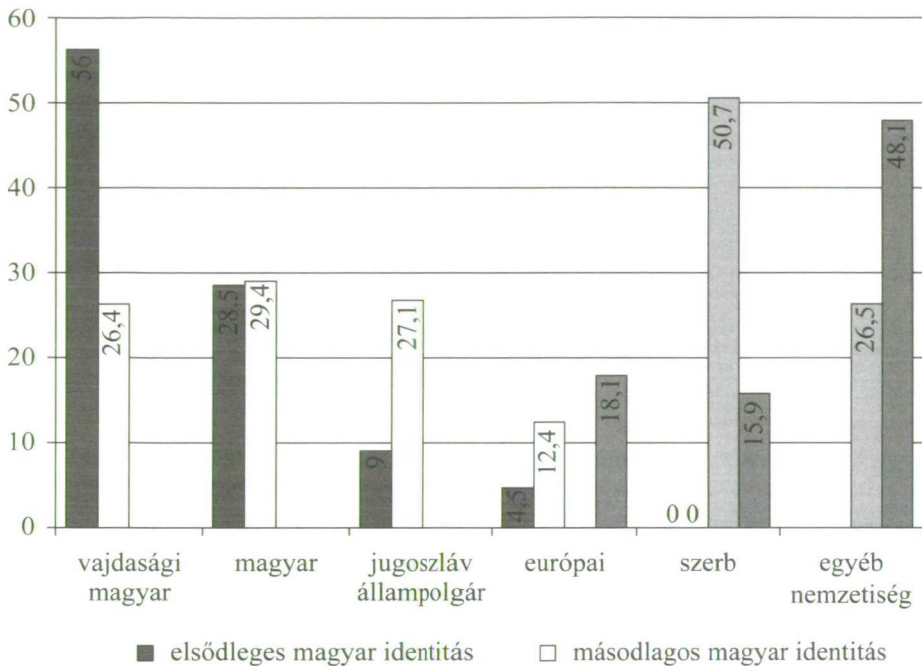
1. ábra: A vajdasági fiatalok elsődleges identitástudata (%)

Az ezt követő kérdésben arra kerestük a választ, kikként nyilatkoznának meg másodsorban. A szekundáris identításban már megnőtt a magukat jugoszláv állampolgárnak vallók száma (27,1%), de az európaiak száma is (12,4%). Második identitásként majdnem 30%-uk szintén a magyart, 26,4% pedig a vajdasági magyart választotta. Vajdaságban tehát a megkérdezett fiatalok elsősorban (84,5%) a magyarságukat vélték a legfontosabbnak, de 56,5% második identitásuknak is ezt tartották. Rendhagyó dolognak tűnik, hogy a vajdasági magyar fiatalok mindkét identitáskérdést egybevetve sem vallották nagy számban jugoszlávnak magukat (9+27%). Ez a tény abból ered, hogy az országhatárok felbomlása után, már nem is igen tudták „melyik Jugoszláviának” az állampolgárai: a Titóiban születtek, de a kis-Jugoszlávia határai bizonyos értelemben definiálatlanok maradtak. 2001-ben, viszonylag kevés fiatal (4,5+12,4=16,9%) vallotta magát európainak (akár az első, akár a második identitás hovatarozásaként).

A kontrollcsoport elemzésénél látható, hogy a szláv minta esetében elsődleges identitásként a megkérdezettek 50,7%-a szerbnek, a többiek (26,5%) pedig főként egyéb nemzetiségűeknek (montenegrói, szlovák, ruszin, román, német stb.) vallották magukat. A másodlagos identitásnál többségben van az „egyéb nemzetiség” kategóriák (48,1%), ami magyarázható azzal is, hogy a vegyes házasságokból származó válaszadóknál a családban nem domináló nemzeti hovatarozás fogalmazódik meg másodsorban. 2001-ben már biztató eredmény volt, hogy a Vajdaságban élő szlávok (szerbek) mintájának mintegy 18,1%-a európainak vallotta magát (főleg másodlagos identitás gyanánt). A vajdasági szerb ifjak közül, még a magyar fiataloknál is többen nyilatkoztak európaiságukról. Becslésünk szerint ez az akkori Đinđić kormány nyitottságának és lendületének a hatása volt.

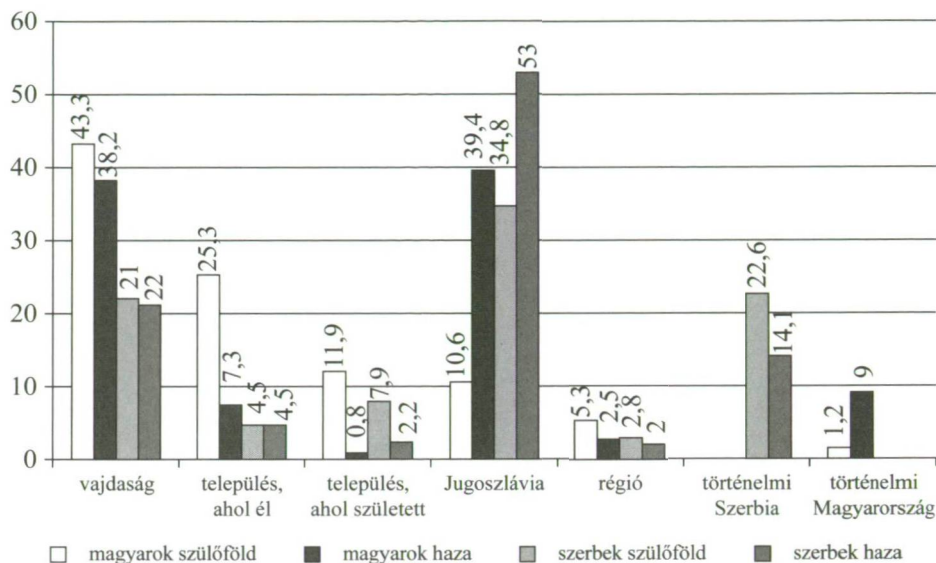
2. ábra: A fiatalok identitásáról adott nyilatkozatok

A 2001. évi felméréskor a vajdasági magyar fiatalok legtöbb része szülőföldjeként Vajdaságot választotta (43,3%). A vajdasági autonóm terület tudata, úgy is működik, mint a szülőföld fogalma. A válaszadók 25,3% szülőföldként azt a települést említette ahol jelenleg él, 11,9%-uk azt a helységet ahol született, vagyis a fiatalok 37%-a településhez kötötte a szülőföld fogalmát. Jugoszláviát már csak 10%-uk választotta szülőföldjéül. A haza fogalma a magyar fiataloknál két területre osztódott fel: a minta 39,4% hazájául Jugoszláviát választotta, 38,2% viszont Vajdaságot. A települések és a régiók, mint „haza fogalom” nem jelentősek. A megkérdezettek jelentéktelen száma ismeri el hazájaként a történelmi Magyarországot. Jelentős mértékben a fiatalok tudatában a Vajdaság, mint területi egység dominál. Összesítve, szülőföld, vagy haza minősítésben a Vajdaság kiemelkedő helyen áll.

A nem-magyar, vagyis a szláv válaszadók közül legtöbben Jugoszláviát tartották szülőföldjüknek (34,8%), második helyen pedig a történelmi Szerbia és Vajdaság (egyenlő arányban) szerepelt. Hazaként e csoport abszolút többsége (53%) Jugoszláviát ismerte el, ez a magyarok véleményéhez viszonyítva számottevőbb. Második helyen a szlávok Vajdaságot fogadták el hazájuknak (21%), míg harmadik helyen a történelmi Szerbiát említették (14,1%).

3. ábra: Szülőföld és haza fogalmáról adott válaszok

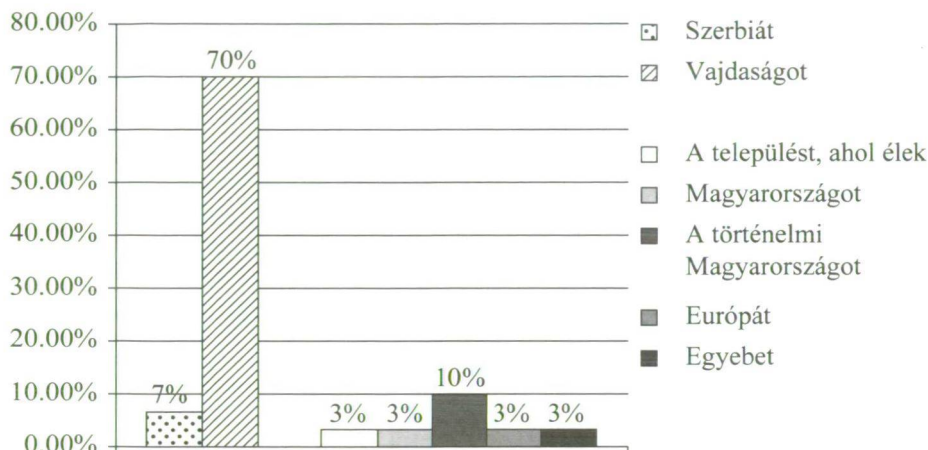
A magyar fiatalok nemzeti tudatáról, migrációs hajlamukról és az Európai Unióról alkotott véleményükről, a Mozaik-2001 kérdései alapján, utólag a szabadkai székhelyű Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar hallgatóinak körében végeztünk¹³ kérdőíves felmérést (2009 októbere)¹⁴. A megkérdezettek öndefiníciója nem okozott meglepetést, amikor kimutatta a nemzeti és a tájtudat egybeforását. A megkérdezettek 66,67%-a vajdasági magyarnak, 30% magyarnak, míg 3,33% magyar anyanyelvű szerb állampolgárnak vallotta magát.

Legtöbben (70%) nemcsak szülőföldjüknek, hanem hazájuknak is Vajdaságot tekintik, amit a történelmi Magyarország és Szerbia követ. Európaiként senki sem határozta meg identitását. A haza meghatározásakor nagy számban Vajdaság vezetett, de sokan Európát is megjelölték (3%).

¹³ Mohácsi Huba a 8. VMTDK-ra (Szabadka) végezte el a kutatást, és elemezte az eredményeket 2009-ben. Témavezetője: Gábrity Molnár Irén volt.

¹⁴ A kérdőívet 30 egyetemista töltötte ki, akik Vajdaság 19 különböző településeiről származnak (6 zentai, 4 szabadkai, 2 topolyai, 2 csantavéri, 2 bácskossuthfalvi, 1 kishegyesi, oromi, rábái, csókai, moholi, szenttamási, adai, palicsi, gunarasi, magyarcsernyei, törökkanizsai, óbecsei, péterrévei és horgosi egyetemista töltötte ki az általunk felkínált kérdőívet).

4. ábra: Mit tekintesz hazádnak?

2004-ben a vajdasági/újvidéki *szerb fiataloknál* a felmérés során szintén érdekes kép mutatkozott. Összehasonlítva, Budapesten és Újvidék városában 2004-es év folyamán 298 magasan szakképzett/értelmiségi fiatalot kérdeztek meg,¹⁵ a nemzeti és európai identitásukkal kapcsolatban. A kutatás megállapította, hogy a két városban élő különböző állampolgárságú fiatalok között statisztikailag mérhető és jelentős különbség volt:

A budapesti minta jelentős és pozitív összefüggést mutatott ki a nemzeti és európai identitás között, vagyis az, akinek fontos volt a nemzeti, fontos az európai identitás is. A pestiek viszonylag magas nemzeti és európai tudata egymással párhuzamos, mert Európában szeretnék megtartani magyarságukat. A kutató szerint az európai értékek nem zárják ki a nemzetit, sőt egyszerre is meg lehet őket élni. Magyarország lakossága egyébként a történelemben európainak élte meg önmagát, így a nemzeti és európai tudat már régóta együtt létezik. Van tehát kettős identitásépítés is.

Szerbiában az Európa-orientáltak, a nemzeti és európai identitás között alacsony korrelációt fedeztek fel. A szerb nemzeti identitás a háborús évek történései után Szerbiában úgy látszik „összekuszálódott”, nincs egységes érték összefüggésben. Az újvidékiek nemzeti és európai identitása között negatív előjelű összefüggés van, ami azt jelenti, hogy a szerbség és az európaiság között, a megkérdezettek nem keresnek semmilyen kapcsolatot, mintha független dimenzióban jelennének meg. Az európai identitást nemzetfelettiként fogták fel. A pozitív európai identitás

¹⁵ Varga Anna (Temerin) pszichológia szakdolgozatának elkészítése során az Újvidéki Bölcsészettudományi Karon, 150 (25-35 év közötti) szerb nemzetiségű újvidéki lakost/fiatalt, és 148 magyar nemzetiségű budapesti embert kérdezett meg azzal a céllal, hogy felfedje milyen kapcsolat van a nemzeti és európai identitás között egyik, illetve másik országban. A szakdolgozatát a Magyarországtudományok Társaság (Szabadka) archívumába helyezte.

egyébként legtöbbször az Európai Unió csatlakozási hajlamot is lefedte, különösen az újvidéki fiataloknál.

A kutató feltárta a fiatalok körében fellelhető tényezőket az európai orientáltság mellett és ellene is.

4 táblázat: Az európai orientáltságot meghatározó tényezők

<i>Álláspont</i>
Az európai nemzet kialakulása az ideál, ami felé törekedni kell
Az európai lakosok új európai kultúrát és életmódot kell kiépíteniük
Az EU a benne élő nemzetek jobb jövőjét fogja jelenteni
Támogatom az európai együttélés során kialakult új kultúrát és életmódot
Az emberi és pénzügyi potenciálok egyesítésével lehet jobb jövőt teremteni Európában
Az európai identitás miatt érdemes lemondani saját nemzeti identitásunkról
Jövünk az egyesült Európában van
Elsősorban európai vagyok, s csak ezután saját nemzetem tagja

5. táblázat: Álláspontok az európai integráció veszélyeiről.

<i>Álláspont</i>
Az EU a nagynemzetek dominanciájához vezet
Az EU nagy károkat okoz egyes nemzetállamokban
Az EU ötlete néhány nyugati nagyhatalom érdekében fakadt
Az európai nemzetek tarkasága miatt az európai nemzet ötlete csak utópia lehet

6. táblázat: Bizonytalanok álláspontjai.

<i>Álláspont</i>
Sokat beszélgetek másokkal az európai életmódról, hogy jobban megismerhessem azt
Gyakran azon gondolkodom, hogyan fog hatni az Európai Unió csatlakozás az életemre
Igyekszem európai életmódot élni (időszerű külföldi zenét hallgatok, építem a karrierem és az új életmódom...).
Szeretnék részt venni az Európai Unió csatlakozás megteremtésében

Az európai orientáltság foka mérsékelt és hasonló mindkét államban, azonban az újvidéki fiatalok inkább idealizálják ezt a kérdést, nincsenek tisztában az előnyökkel és hátrányokkal, míg a budapestiek a friss csatlakozás után gyakorlatiasan kezelték ezt az identitást.

Megjegyzem, hogy a különböző kutatásokban (2001. 2004. és a 2007. évi kérdőívben) nem egyformán hangzottak el az identitást kutató kérdések, tehát az eredmények összehasonlítása nem csak az időbeli távolság, de az adatok nem teljes kompatibilitása miatt is csak megközelítő becsléseknek enged utat:

A vajdasági magyarok (felnőtt lakosság) több mint a fele 2007-ben pozitív kötődést mutatott Európa felé (44% erősen), de a területi identitásuk kapcsán kifejezetten a régió és a kistérségek voltak előnyben. Ehhez kötötték megélhetésüket, szülőföldjüket és hazájukat is. Becslésünk szerint az európaiság emocionális, míg a vajdasági kötődés materiális, életvitelszerű viszonyulást takar.

A 2001. évi felméréskor a vajdasági magyar fiatalok legtöbb része egybekapcsolta a regionális és nemzeti identitását, vagyis vajdasági magyarnak vallotta magát. Európaiságukat az identitás megjelölésénél kevesen választották, viszont az utazási és munkavállalási szándékuk külföldön sokkal nagyobb volt. A szülőföld és a haza megélésében is főleg Vajdaság dominált.

A 2004-ben megkérdezett szerb városi fiatalok, a szerbség és az európaiság között nem kerestek semmilyen kapcsolatot. Az európai identitást nemzetfelettinek fogták fel, és nem voltak hajlandók lecserélni a szerbségüket az európaival, abban reménykedve, hogy mindkettő megfér majd egymás mellett.

A kérdőíves felmérések eredményeiből nem sikerült élesen elhatárolni a vajdasági magyarok nemzetiségük, állampolgárságuk és európaiságuk megélésének összehasonlítható komponenseit. A nemzeti hovatartozásnál a kép világos regionális-nemzeti kötődést mutat, de az állampolgárság megélése nagy bizonytalanságot jelez, a széteső és folyamatosan újra formálódó balkáni államok hatására. Az európaiság megélése nyitott a vajdaságiaknál, de inkább a remény és vágyakozás szintjén, míg az Európai Unió csatlakozás konkrét megélése bizonytalanságot mutat. Az elemzést ezért a migrációs szokások és hajlam felé tereltük.

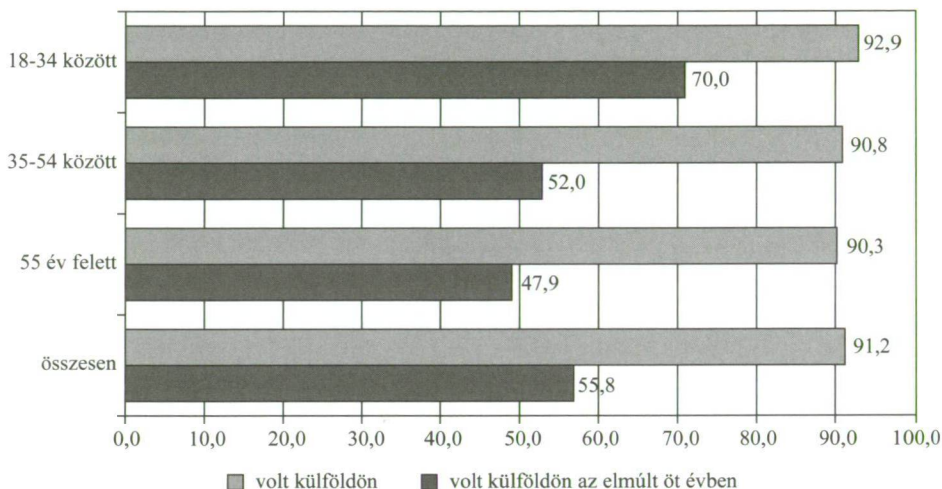
3. MIGRÁCIÓS HAJLAM

Az utóbbi néhány évtizedben, az ország területét elhagyó, többnyire külföldre irányuló migráció súlyosabb veszteségeket okozott a vajdasági magyarságnak, mint az asszimiláció. A magyar emigrációs veszteség 1948–1991 között majdnem 70 ezer fő volt. A nyugat-európai munkavállalás lehetőségével, az akkor még csak ideiglenes jellegűnek, csupán munkavállalási célúnak gondolt első nagy kiáramlás 1965–1970 között történt, amikor 16 627 magyar (a tartományból származó *vendégmunkások* 27,5%-a) vállalt munkát Nyugaton.¹⁶ Legtöbb magyar a szabadkai, újvidéki, topolyai, zombori és adai községekből kelt útra.

¹⁶ Bukurov, B.: 1977 Etnička struktura radnika koji su na privremenom radu u inostranstvu. Zbornik radova Geografskog instituta „Jovan Cvijić” 29. 135–156. o.

A Kárpát-panel kutatásból¹⁷ kiderült, hogy a Titói korszakban élő, ma már középkorú, sőt idősebb lakosság, is láthatóan elég sokat utazott, hiszen, a „volt-e már külföldön” kérdésre minden korosztály majdnem egyformán 90,3%-92,9%-ban igennel válaszolt. Arra a kérdésre viszont, hogy az „utóbbi öt évben volt-e külföldön”, többségében a fiatalok (18-34) adtak pozitív feleletet (70%).

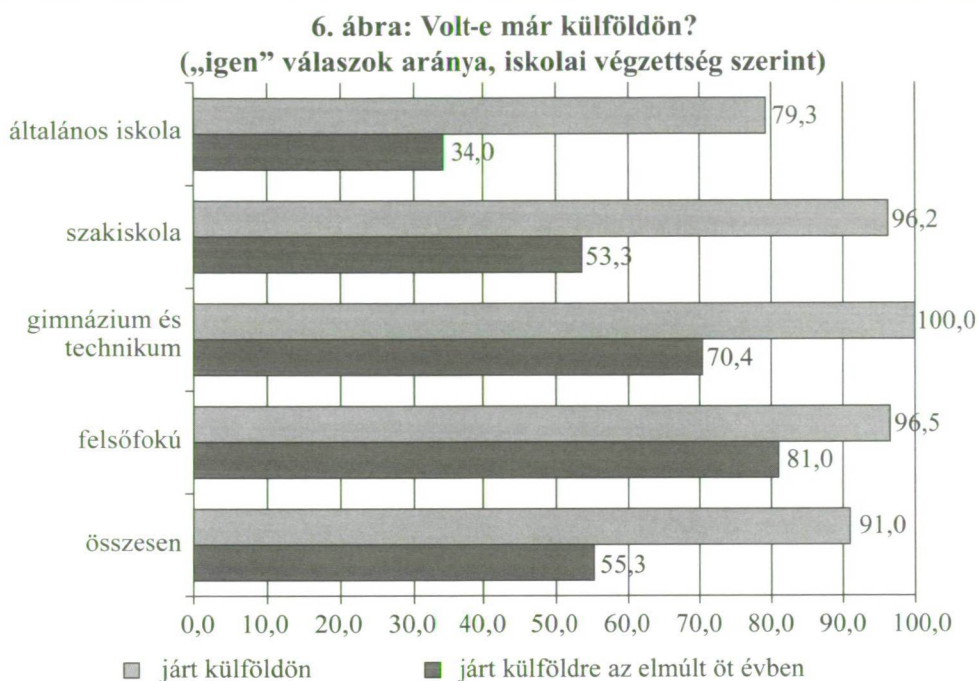
5. ábra: Volt-e már külföldön?
(„igen” válaszok aránya, korcsoportok szerint)

A kilencvenes években a Balkánon a *háborús veszélyeztetettség* következtében a tömeges migráció nagymértékben megváltoztatta a lakosság nemzetiségi és szociális összetételét, hiszen tömeges menekültáradat indult meg az országon belül és külföldre is. A *bombázások* előzményei és következményei (elszegényedés, mozgósítás, kilátástalan jövő) betetézték az emigrációs törekvéseket. Mérsékelt becslések szerint a délszláv háború évtizedében kb. 50 000 magyar vándorolt el Vajdaságból. Vajon mostanra lelassult ez az emigrációs hullám?

Eltérések mutatkoznak az országon kívülre irányuló népességmozgásban, ha az iskolavégzettséget figyeljük: a legmobilabb rétegnek az utóbbi öt évben a felsőfokú végzettségű, fiatal városlakók bizonyultak. A gimnáziumot végzettek (hosszútávon), 100%-ban jártak már külföldön. Az általános iskolások kivételével a többiek is több mint 91%-ban utazgattak idegen országokban.

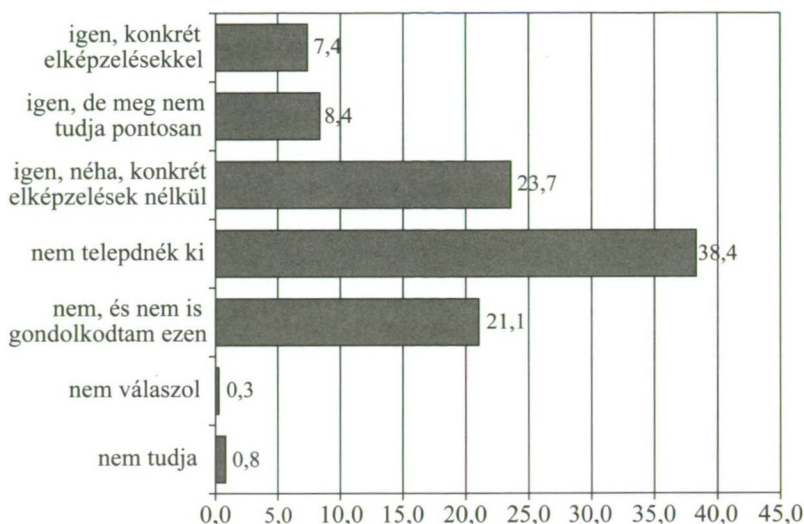
¹⁷ Gábrity Molnár Irén – Rác Livia: *Vajdaság (Szerbia)* In: Kárpát Panel Gyorsjelentés (2007): 164 oldal

A külföldre utazás Szerbiából 1992-2009 között vízumkötelességgel járt, így nem meglepő, hogy a vajdasági magyar lakosság mindössze fele (55,3%) tudott az utóbbi néhány évben külföldre menni. Kiderült továbbá, hogy a látogatások leggyakoribb célja a turizmus (81,8% e célból járt külföldön), majd a családi látogatás (59,1%), és igen számottevő azoknak az aránya is, akik csak egyéb okokat jelöltek meg (32,9%). A szakmai utak (konferenciák) 16%-ban vonzották a vajdaságiakat külföldre. A munkavállalás vagy tanulás terén kevesebben próbáltak szerencsét (9,9% illetve 14,4%). A migrációs mozgások közül azonban éppen a munkavégzés és a tanulás bizonyult a legtartósabbnak: az érintett munkások átlagosan 28,9 hónapot, a tanulók pedig 10,6 hónapot töltöttek külföldön.

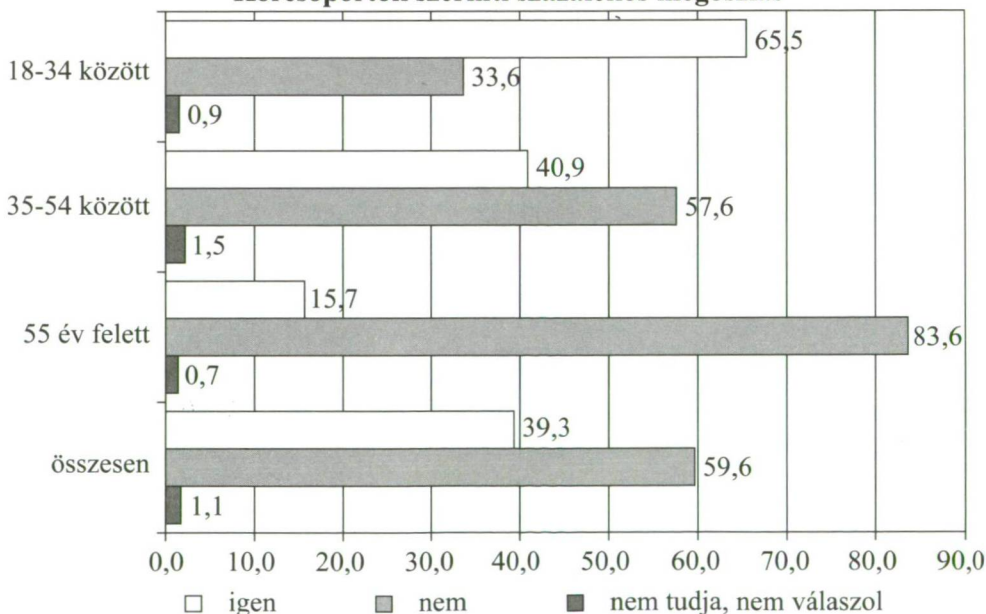
A külföldre irányuló migrációs szándék a kilencvenes évekhez viszonyítva csökkent: a válaszadók körülbelül 60%-a nem költözne, míg a többiek (majdnem 40%) kitelepednének. A vajdaságiak több mint 21%-a nem is gondolkodik ezen, és 38,4%-a nem telepedne ki hosszas átgondolás után sem. Ugyanakkor, 23,7%-uk már igen, még konkrét elképzelések nélkül is; szívesen vagy nagyon szívesen próbálna szerencsét valamelyik nyugati országban. A válaszadók több mint 7%-a esetében léteznek konkrét költözési tervek, a megkérdezettek 8,4%-nak egyelőre nincsenek pontos elképzelései a kitelepedés forgatókönyvéről.

7. ábra: Gondolt-e már arra, hogy kitelepedjen külföldre? (N=380)
A teljes mintára vetített százalékos megoszlás

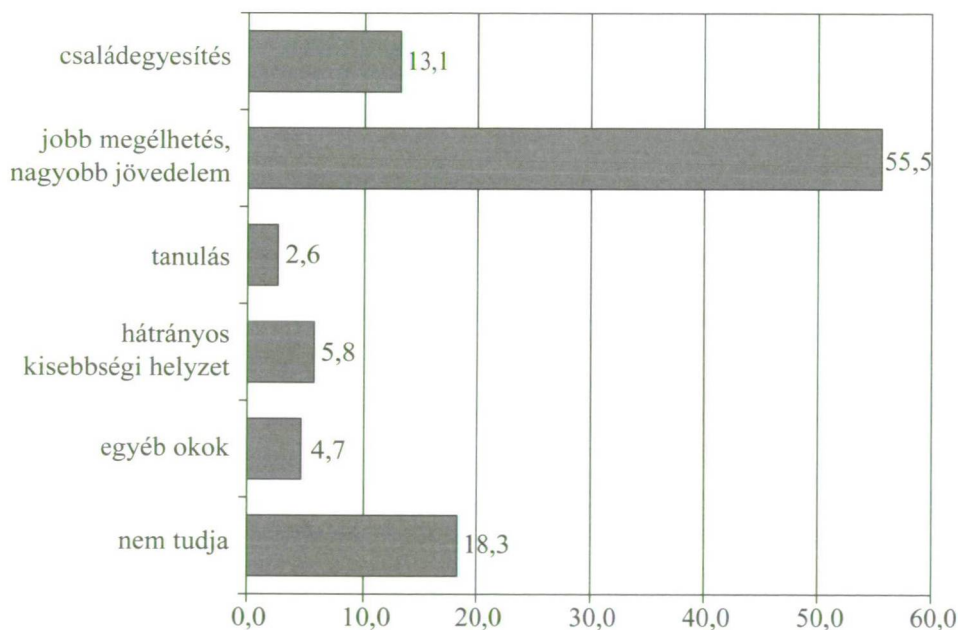
Életévek szerint a fiatalok (18-34 év) 65,5% gondolkodik a kitelepedésen, míg a 40-50 éveseknek már csak 40%-a. A fiatalok között 33,6%-uk nem költözne sehova.

8. ábra: Gondolt-e már arra, hogy kitelepedjen külföldre?
Korcsoportok szerinti százalékos megoszlás

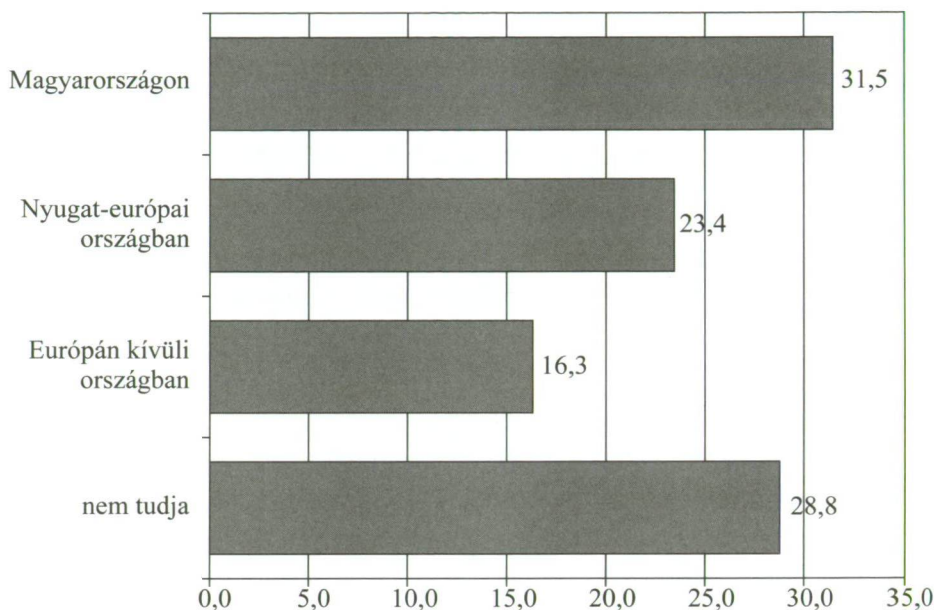
A fontosabb szocio-demográfiai jellemzők szerint, a gimnáziumi és felsőfokú képzettségűek fele gondolkodnak a kitelepülésen. A magasabb végzettségű városi férfiak migrációs hajlama a legnagyobb. A motivációk tekintetében egyértelműen a jobb megélhetés, nagyobb jövedelem iránti igény a domináns (a kivándorlás gondolatát fontolgatók több mint 55,5% említette ezt az okot), ezt követi az egybeszámolható: egyéb okok, és a nem tudja (4,7+18,3%), majd a családegyesítés (13,1%). A családegyesítés szándéka a korábbi vizsgálatokban lényegesen magasabb arányban volt jelen, és vélhetően csökkenő okozati tényező lesz a további migrációs mozgásoknál is. Ezzel kapcsolatban fontos, hogy a megkérdezettek 15,8%-nak minimum egy közvetlen családtagja külföldön él már.

9. ábra: Ha úgy döntene, hogy elköltözne, milyen okból hagyná el Szerbiát?
(N=344) A teljes mintára vetített százalékos megoszlás

A letelepedési célországok tekintetében a listán Magyarország vezet (az esetek 31,5%-ban), de a válaszadók 28,8%-a nem tudja még hova menne. Nyugat-Európában minden negyedik, tengerentúlra pedig kb. minden tizenhatodik potenciális emigráns vándorolna ki.

10. ábra: Amennyiben végleg kivándorolna, hol telepedne le legszívesebben? (N=337) (százalékban)

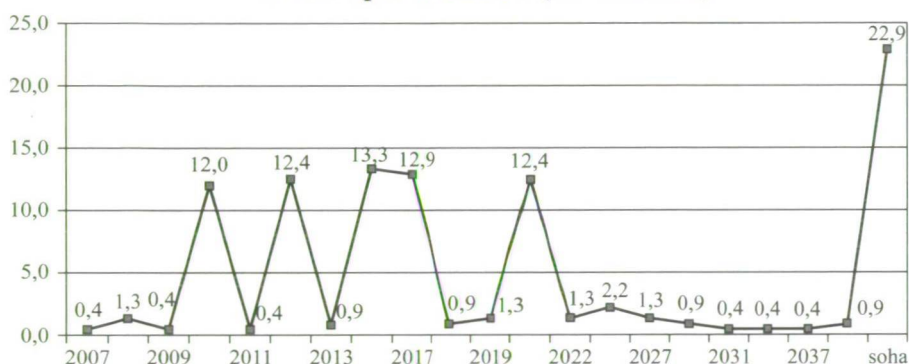

Vajdaságból az időszakos migráció tekintetében mérséklődő mozgásra számíthatunk: a közeljövőben a vajdasági magyar népesség csak 9%-a kíván nagy valószínűséggel külföldön tanulni, vagy ideiglenesen munkát vállalni. Ezeket az adatokat kiegészítjük azzal, hogy a válaszadók egy része (994 válaszadó, a minta 28,3%-a) alternatívában gondolkodik, vagyis a jövőben külföldön (is) szeretne munkát vállalni. A Magyarországon munkát vállalni szándékozók (189 fő) közt többségben vannak azok, akik állandóan ott dolgoznának (13%), illetve hosszabb időre (53%), vagy legalább egy évre helyezkednének el (13%). A válaszadók kisebb része vállalna Magyarországon fél évre, vagy attól is rövidebb időre állást (32%).

A szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar hallgatói között elvégzett lekérdézés során (2009-ben), szintén a külföldre vágyakozás csökkenését figyelhetjük meg, ugyanis legtöbbször huzamosabb ideig inkább Vajdaság területén maradnának (36,67%), valamint szívesen letelepednének Németországban is (16,66%). Magyarországon a tanítóképzős egyetemisták csupán 6,67%-a szeretne élni, míg a Vajdaság területén kívüli Szerbiában egyetlen hallgató sem. A legtöbbször, ha elhagynák Szerbiát, általában a jobb megélhetés és anyagi körülményekért (50%), vagy a továbbképzés kedvéért (20%). A jövőbeli pedagógusok egyébként nagy bizonytalansággal tekintenek az Unióhoz való csatlakozásra, ugyanis 53,33% nem tudja, hogy mi vár rá.

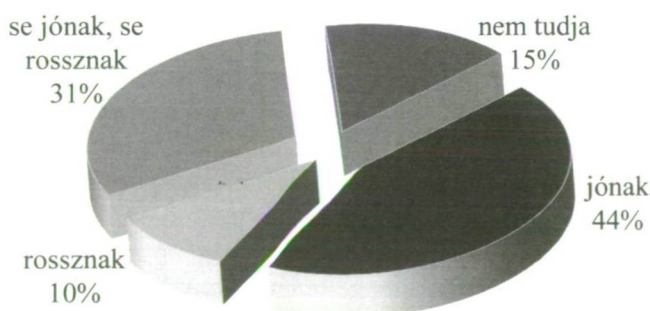
A vajdasági magyarok többségének általában az a meggyőződése, hogy a szerbiai gazdaság számára a túlélési esélyt az Európai Unióhoz való közeledés és csatlakozás jelenti, de önmagukat ebben a folyamatban még nem igen definiálták. Feltételezésük szerint, e csatlakozás az ország viszonylag merev gazdaságpolitikai és kisebbségi, valamint emberjogi feltételei miatt sem várható a 2014-es év előtt. 2007-es kérdőíves kutatási eredményeink azt mutatták¹⁸, hogy Szerbia az Európai Unióhoz való csatlakozásának évét a csalódott vajdasági magyarok majdnem 23%-a elképzelhetetlennek tartja („soha”), de a minta zöme 2010-2020 közé rakta Szerbia EU tagosodásának reális időszakát.

11. ábra: Véleménye szerint Szerbia mikor, melyik évben csatlakozhat az Európai Unióhoz? (százalékban)

A megkérdezettek többsége nem tudja pontosan mit fog jelenteni számára a csatlakozás. A válaszadók 44%-a jónak tartja, 31% se jónak se rossznak, 10% gondolja úgy hogy ez rossz lesz, és 15% nem tudja. Az Európai Unióról általában pozitív a vélemény (30+19%), de itt van a 33%-os semleges és a 9%-os negatív állásfoglalás is.

12. ábra: Általánosan, milyennek tartaná Szerbia Európai Unió csatlakozását?

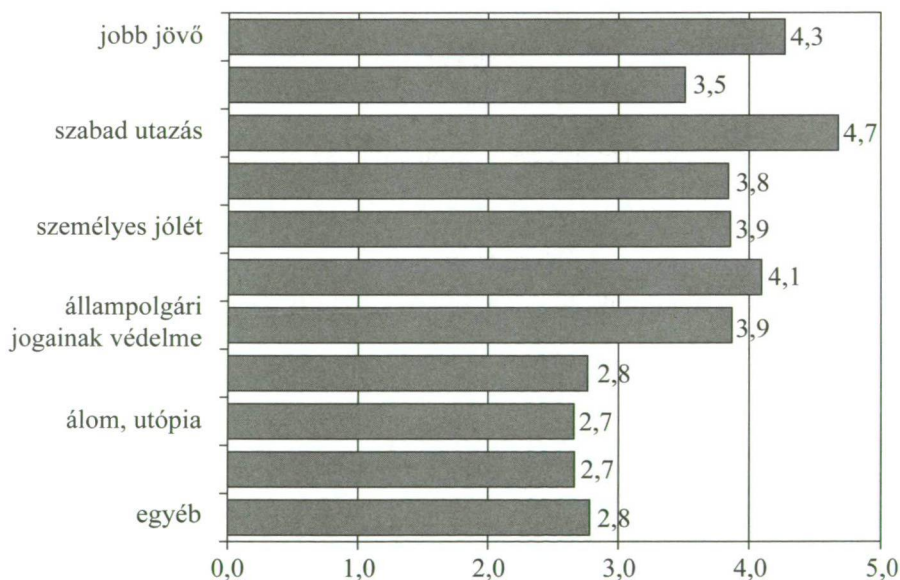

¹⁸ Gábrity Molnár Irén – Rác Livia: *Vajdaság (Szerbia)* In: Kárpát Panel Gyorsjelentés (2007): 173 oldal

A vajdasági magyarság az Európai Unióhoz elsősorban a következő fogalmakat társítja: első helyen van a béke (36,3%), ami érthető módon a Szerbiában élők régi vágya; második helyen van a gazdasági jólét fogalma (17,4%), majd a vízummentes, szabad utazás, tanulás és munka az Európai Unióban (14,2%). Ezenkívül a válaszadók kb. 6%-nak fontos még az utazási lehetőségek kibővülése, és az egységes pénznem (ma is sokan Euro-ban spórolnak). Mindezek az értékek az Európai Unióval kapcsolatban az új esélylehetőségeket, életszínvonal emelését jelentik, ami nem jelzi a tájékoztatottság gyengeségét, de a régióhoz való ragaszkodás sorvadását sem.

Ahhoz, hogy mit eredményez majd az ország Európai Unió csatlakozása a megkérdezett személyek szempontjából, a vajdaságiak egy ötfokú skálán nyilatkozhattak. Számukra az ország megnyitását és új lehetőségeket hozna a csatlakozás. Legtöbben a szabad utazást említik (4,7 átlagjeggyel), majd a jobb jövőt (4,3), új munkalehetőségeket (4,1), állampolgári jogvédelmet és személyes védelmet is (3,9), békét (3,8), közös EU kormányzatot (3,5).

13. ábra: Az alábbi kijelentések mennyire fejezik ki azt, amit Ön számára az EU jelent? (Válaszok ötfokú skálán: 1-egyáltalán nem, 2-inkább nem, 3-igen is meg nem is, 4-inkább igen, 5-teljes mértékben)

ÖSSZEGZÉS:

1. A felnőtt és a fiatal vajdaságiak véleménye között nincs jelentős különbség az Európai Unió csatlakozás szükségességének kérdésében (legalábbis ezt az empirikus kutatások nem mutatják ki). A felmérések minőségi elemzése során ju-

- tottunk olyan eredményekhez, ami szerint a fiatalok türelmetlenebbek, sürgetik az unióhoz való csatlakozást, míg a korosabbak elővigyázatosak és félnek, hogy a csatlakozás után a változások vesztesei lehetnek.
2. Történelmi tevékenységükben, és sorsuk építésében a Vajdaságban élő magyarok a tartományhoz kötődnek legerősebben; munkájuk, mozgásterük a kistérségekhez kapcsolódik, még akkor is, amikor a térség megélésében a közösség viszonylag nagy része bezártnak és esélytelennek érzi a területet, ahol él. Európai orientáltságuk a többségi nemzethez viszonyítva erősebb, ami nem csak az anyaországhoz való kapcsolódási lehetőséget jelenti a számukra, hanem esélyt a szabad mozgástérre, a megélhetésre, jobb munka- és életfeltételekre. Az európai orientáltság foka mérsékelt, a fiatalok inkább idealizálják ezt a kérdést, nincsenek teljesen tisztában az előnyökkel és hátrányokkal.
 3. A vajdasági magyarok anyagi helyzetmegélése, sőt a térségben a társadalmi és gazdasági aktivitása is befolyásolja az identitástudatuk kialakulását. A gazdasági erőnlét sorvadásával, a megélhetési nehézségekkel párhuzamosan növekedett az elvándorlási készség, hiszen ebben a helyzetben nem tud már hatni a marasztaló, érzelmi típusú vagy kulturális alapú nemzettudat. A Tito-korszakban sokat utazó, és világljáró lakosság többsége ma is rugalmas az elvándorlási lehetőségekkel szemben, mégis a többség ragaszkodik a szülőföldjéhez, jövőjét főleg a tartomány (Vajdaság) életképességéhez köti. A külföldre vándorlás szándéka a magasabb életszínvonal és a kereseti lehetőségek függvénye, de ez főleg a fiatalabb, szakképzett korosztály vágya.
 4. A vajdasági magyarok mozgásteret, nyitott munkaerőpiacot igényelnek, átjárható országhatárokat szeretnének. Jelenleg ez a közösség (közülük is főleg a fiatal generáció) bezártnak és esélytelennek érzik a területet ahol élnek. Arra a kérdésre, hogy mit jelent az Európai Unió polgárainak lenni, legtöbbször a tagállamok közti szabad átjárhatóságot említik, a szabad munkavállalás jogát, végül a tanulási lehetőséget bárhol az EU területén belül.

IRODALOM

- BUKUROV, B.: *Etnička struktura radnika koji su na privremenom radu u inostranstvu*. Zbornik radova Geografskog instituta „Jovan Cvijić” 29., 1987
- GÁBRITY MOLNÁR IRÉN – T. MIRNICS ZSUZSANNA: *Vajdaság – Mozaik 2001* In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.): Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002 240-288 o.
- VARGA ANNA: *Kroskulturalno istraživanje evropskog identiteta u Srbiji i Crnoj Gori i Mađarskoj*. A diplomamunka mentora: Prof. dr. Mirjana Franceško, Újvidéki Egyetem - Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 2004

- GÁBRITY MOLNÁR IRÉN – MIRNICS ZSUZSA (szerk.): *Közérzeti barangoló*, Magyar-ságkutató Tudományos Társaság, MTT könyvtár 5, Szabadka, 2005
- GÁBRITY MOLNÁR IRÉN – RICZ ANDRÁS (szerk.): *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*, Regionális Tudományos Társaság, Szabadka, 2006
- GÁBRITY MOLNÁR IRÉN: *A kultúráközvetítés gyakorlata a Vajdaságban* Előadás Szerbia felkészültsége az EU-csatlakozásra Európai Unió szakmai-közéleti konferencián, 2006. február 25. Tóthfalusi Konferenciaközpont.
- GÁBRITY MOLNÁR IRÉN – RÁC LÍVIA: *Vajdaság (Szerbia) - KÁRPÁT PANEL* In: Papp Z. Attila - Veres Valér (szerk.): *A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái*. Gyorsjelentés, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2007 120-184 o.
- ЕВРОПСКА ОРИЈЕНТАЦИЈА ГРАЂАНА СРБИЈЕ (2006), Представљање резултата истраживања јавног мњења 2006. EU csatlakozást koordináló belgrádi iroda, www.seio.sr.gov.yu (10. 11. 2007)
- GÁBRITY MOLNÁR IRÉN – MIRNICS ZSUZSA (szerk.): *Regionális erőnlét*, Magyar-ságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2008
- МОЊАЦИ ХУБА: *Тáјтудат és az EU (a vajdasági magyarok példáján)*, 8. VMTDK dolgozat, Újvidék-Szabadka, 2009